

Izvirni znanstveni članek/Article (1.01)

Bogoslovni vestnik/Theological Quarterly 85 (2025) 2, 251—262

Besedilo prejeto/Received:05/2025; sprejeto/Accepted:08/2025

UDK/UDC: 81'25(44)"653"

DOI: 10.34291/BV2025/02/Vaupot

© 2025 Vaupot, CC BY 4.0

Sonia Vaupot

Prevajalci-kleriki in *translatio studii* v srednjeveški Franciji

Cleric Translators and the Translatio Studii in Medieval France

Povzetek: Članek obravnava vlogo prevajalcev-klerikov pri prenosu znanja in moči v srednjeveški Franciji, pri čemer se opira na koncepta *translatio studii* in *translatio imperii*. Ti prevajalci so s prevajanjem različnih besedil prenašali znanje v srednjeveško francoščino in hkrati služili interesom cerkvenih in kraljevih institucij. Raziskava osvetljuje ideološka in politična vprašanja teh prevodov ter odpor, ki so ga sprožili. Analizira vlogo različnih mecenov, zlasti Karla V., pri spodbujanju prevajanja kot orodja za upravljanje in poenotenje znanja. V sklepnem delu sledi razvoju teh praks do konca srednjega veka, ko je prevajanje postalo orodje za širjenje znanja in zaznamovalo prehod v humanizem.

Ključne besede: prevajanje v srednjem veku, prevajalci-kleriki, *translatio studii*, *translatio imperii*, cerkveno prevajanje

Abstract: The article examines the role of cleric translators in the transmission of knowledge and power in medieval France, drawing on the concepts of *translatio studii* and *translatio imperii*. By translating various texts, these translators adapted knowledge into Middle French while serving the interests of both ecclesiastical and royal institutions. The study highlights the ideological and political stakes of these translations, as well as the resistance they encountered. It analyses the role of various patrons, particularly Charles V, in promoting translation as a tool of governance and knowledge unification. Finally, it traces the evolution of these practices until the end of the Middle Ages, when translation became a key instrument for the dissemination of knowledge, marking the transition towards humanism.

Keywords: medieval translation, cleric translators, *translatio studii*, *translatio imperii*, ecclesiastical translation

1. Uvod

Prenos znanja že od nekdaj temelji na prepričanju, da ga je treba ohranjati, bogatiti in prilagajati prihodnjim generacijam.¹ V srednjem veku se izraz *translatio* ni nanašal le na prevajanje, temveč tudi na širši kulturni in intelektualni prenos. Pojem *translatio studii* temelji na izhodišču, da je znanje iz antične Grčije postopoma prehajalo v Rim, nato pa ga je prevzel in preoblikoval srednjeveški krščanski svet. Rimljani so izraz *translatio* uporabljali v različnih pomenih – od retorične figure do prenosa oblasti (*translatio imperii*) –, kar razkriva tesno povezanost med prevodom in politično močjo: »osvajali so, ko so prevajali« (Nietzsche v Movrin 2010, 55), s čimer je prevajanje postalo sredstvo legitimacije Rima kot dediča grške kulture (Movrin 2010, 25). V srednjeveškem pojmovanju pa *translatio imperii* presega politični pomen. Ne označuje le prenosa oblasti, temveč ideološki koncept s tremi ključnimi vidiki: dinastično kontinuiteto, sakralizacijo oblasti in kulturno apropiacijo. V francoskem prostoru se ta trojna razsežnost uteleša v kraljevi figuri, ki že od Filipa Avgusta naprej poudarja svojo samostojnost v razmerju do nemškega cesarstva. Če se *translatio imperii* nanaša zlasti na prenos oblasti, se *translatio studii* osredinja na prenos znanja in kulturnih vzorcev.

Medtem ko srednjeveške študije poudarjajo pomen prevedenih besedil kot nosilcev kulturnega procesa, so identiteta prevajalcev-klerikov, njihovi motivi in pogoji, v katerih so ta dela nastajala, manj raziskani. Ta članek, ki temelji na zgodovinskem pristopu, njihovo vlogo proučuje preko njihovih identitet ter prevedenih ali prirejenih besedil, hkrati pa poudarja vpliv mecenov na izbiro in distribucijo del. Z analizo prevajalcev-klerikov in njihovega dela lahko intelektualna, politična in kulturna vprašanja, ki so oblikovala prevajalske prakse v srednjem veku, razumemo bolje. Kot del *translatio studii* so ti prevodi odražali željo po ohranjanju in prilagajanju znanja, prispevali k razvoju francoščine kot učnega jezika in se hkrati odzivali na smernice, ki so jih določale cerkvene in kraljeve oblasti. Prenos znanja pa ni bil omejen le na njegovo ohranjanje – vključeval je tudi njegovo strukturiranje in prilagajanje intelektualnemu in političnemu kontekstu tistega časa (na pobudo bodisi oblasti bodisi naročnikov prevodov). Prevajalsko delo klerikov se tako umešča v širši proces, v katerem se *translatio studii* prepleta s *translatio imperii*: prenos znanja pogosto spremlja prenos politične in simbolne moči. Zato prevajanje v srednjeveškem kontekstu ne pomeni zgolj jezikovnega prenosa, temveč tudi orodje za utrjevanje kulturne in politične avtoritete. Analiza bo potekala kronološko in pokazala, kako so prevajalci-kleriki s svojim delom soustvarjali srednjeveški francoski intelektualni prostor.

2. *Translatio* med znanjem in oblastjo

Claudio Galderisi meni, da je zgodovina *translatio studii* »predvsem stvar intelektualnih skupnosti: neposrednega srečanja med dvema civilizacijama, ki ju v tem

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa št. P6-0218, ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

primeru povezuje sorodnost jezikov.« (2011, 22) Vendar ta koncept ni omejen zgolj na prenos in ohranjanje znanja z besedili – temelji tudi na prevajanju kot sredstvu za širjenje in prilagajanje znanja. Prevajalsko dejanje zato presega zgolj jezikovni prenos in postaja del kulturne dinamike, kjer jezikovne priredbe soobstajajo z različnimi oblikami t. i. „preprečenega prevajanja“ – ko so določena dela, ki veljajo za nezdružljiva s svojim zgodovinskim obdobjem, namerno izpuščena. Nekatera pomembna antična besedila namreč niso bila prevedena – toda ne zaradi neznanja, pač pa zaradi implicitne ali eksplicitne odločitve, da se določenih del v srednjeveško ljudsko dediščino ne vključi (Galderisi 2011, 23–24). Odsotnost latinskih prepisov *Iliade* in *Odiseje* po 5. stoletju je tako mogoče pojasnjevati ne le s slabim znanjem grščine na Zahodu, temveč tudi z omejeno vključenostjo homerskih epov v srednjeveško krščansko kulturo (Coumert 2005, 330). Pojem *translatio studii* tako označuje postopen prenos znanja skozi čas in jezik. Temelji na številnih dejavnostih – od intelektualnih in ideoloških odločitev prevajalcev do materialnih omejitev pri širjenju besedil ter tudi odpora, značilnega za učenjaške kroge. Prevajanje poleg jezikovnega prenosa oblikuje in bogati znanje.

Z razvojem *translatio studii* prevod ni bil več le orodje za zvesto posredovanje preteklosti, temveč je postal sredstvo prirejanja in inovacij. V Rimu se je ob tem razlikovanju že pojavilo vprašanje, v kolikšni meri je treba besedilo prirediti, da bi bilo dostopno v drugem jeziku. Tudi sveti Hieronim pri svojem uvodu v Sveto pismo poudarja, da ne prevaja besede za besedo (*verbum pro verbo*) – razen v Svetem pismu, kjer je vrstni red besed doktrinarnega pomena. Hieronim je pogosto sledil načelu prevajanja pomena za pomen (*sensus de sensu*), pri čemer je izhajal iz filološkega razumevanja tako besedilnega kot duhovnega pomena svetopisemskega izvirnika (Krašovec 2021, 457–460). Tako imajo prevajalčeve odločitve glede izbire, priredbe ali izpuščanja pri prenosu in sprejemanju znanja znotraj različnih kulturnih tradicij pomembno vlogo (Cassin 2004, 1315). Venuti opozarja, da je nevidnost prevajalca pogosto posledica sistematičnega izbrisa njegovih interpretativnih posegov, kar zlasti velja za cerkvene prevajalce, ki so delovali v okviru institucionalne avtoritete (Venuti 1995, 17–19). Pri svetopisemskem prevajanju Krašovec izpostavlja, da biblična imena in pojem »ime« nosijo izrazito simbolno vrednost: njena obravnava v prevodih lahko razkrije ideološke usmeritve (Krašovec 2022, 852–854).

Translatio studii je tesno povezan tudi s *translatio imperii*, saj prenos znanja pogosto spremlja prenos moči. Prenos znanja je bil v interesu duhovščine in institucij, ki so nadzorovale dostop do njega. Srednjeveško prevajanje ni bilo zgolj jezikovni prenos, temveč je vključevalo selektivno prilagajanje besedil doktrinarnim in kulturnim zahtevam časa (Galderisi 2011, 26). Od Grčije do Rima – in nato od Karolinškega cesarstva do srednjeveških kraljestev – je kroženje znanja vseskozi sledilo vzponu imperijev. Movrin (2010, 24–25) poudarja, da je bil prenos znanja hkrati legitimizacija prenosa oblasti, saj je s prevajanjem vsak imperij potrjeval svojo vlogo dediča prejšnjih. Podoben vzorec se ponavlja tudi pozneje. Vsak imperij je podedoval in prejšnje znanje reinterpreteriral v skladu s svojimi ambicijami in zgodovinskim kontekstom, zato je prevajanje postalo pomemben instrument kulturne in politične konstrukcije (Oustinoff 2007, 28). Čeprav prevodi Svetega

pisma in teoloških besedil že dolgo igrajo osrednjo vlogo, pa so imeli pri prenosu znanja v okviru *translatio studii* pomembno vlogo tudi drugi prevodi. Poleg svetopisemskih besedil so se namreč na pobudo cerkvenih in kraljevih mecenov prevajala tudi številna duhovna, doktrinarna in intelektualna dela. Ne glede na to, ali so ti prevodi vključevali hagiografske zapise, svetopisemske interpretacije ali filozofska razmišljanja, so odražali tudi strateške odločitve, povezane z doktrinarnimi, pedagoškimi ali političnimi zahtevami. Eden od njihovih ciljev je bil zagotoviti določeno enovitost besedišča in sloga (Krašovec 2018, 489). Ta želja po jezikovni in teološki standardizaciji je značilna tudi za *translatio imperii*, kjer je prenos znanja tesno povezan z diskurzom, ki ga oblikujejo verske in politične oblasti.

3. Od karolinških začetkov do 14. stoletja

Karolinška renesansa je v Zahodni Evropi pomenila intelektualno prenovu. Od konca 8. stoletja dalje je Karel Veliki uvedel reforme za poenotenje verske kulture, pa tudi izboljšanje izobrazbe duhovščine. Tako je kapitular *Admonitio generalis* (789) odredil ustanovitev šol po samostanih in škofijah, medtem ko sta popravljajanje in standardizacija svetih besedil zagotavljala enotnost liturgije. Latinščina je bila uveljavljena kot jezik Cerkve in uprave, kar je omogočilo lažje širjenje znanja. Takšna jezikovna standardizacija ni pomenila le kulturne enotnosti, temveč tudi uresničevanje *translatio imperii*, kjer je prevod postal orodje za utrjevanje cesarske oblasti (Movrin 2010, 21–22). To gibanje si je prizadevalo uskladiti in posredovati verska besedila znotraj duhovščine in samostanskih šol. Cerkev je prepisovanje in popravljajanje latinskih besedil podpirala – zlasti z revizijo *Vulgate* in standardizacijo Svetega pisma. Pod vplivom Karla Velikega so bili učenjaki iz različnih evropskih regij mobilizirani, da bi izboljšali poučevanje latinščine in prenos znanja, kar je spodbudilo prvo obliko *translatio studii* znotraj latinščine. Med njimi je bil škof vizigotskega porekla, Teodorik Orleanski, ki je k tej nalogi pomembno prispeval z vodenjem prepisovanja biblijskih besedil v samostanskih skriptorijih. Posebej je bil zaslužen za nastanek komentirane različice *Vulgate*, znane kot Teodorikova biblija.

Čeprav to obdobje pomeni intelektualno prenovu, so se prevajalski naporji večinoma osredotočali na popravljajanje in standardizacijo latinščine, ne pa na prevod novih del. Latinščina je ostala jezik učenosti, vendar je z rastjo pisane besede v ljudskih jezikih naraščala potreba po besedilih, dostopnih laičnim bralcem. Prelovnico predstavlja leto 842 s *Strasbourško prisego*, političnim dokumentom, sestavljenim v romanščini in stari visoki nemščini, ki potrjuje obstoj jezikovne zavesti in pomeni eno prvih uradnih omemb romanščine kot jezika vsakdanje rabe. Od 11. stoletja naprej je vzpon pismene kulture v ljudskih jezikih začel spodbujati širjenje verskih besedil, prilagojenih laičnim bralcem. Kljub temu je latinščina v učenjaških, pravnih in verskih krogih ostala prevladujoči jezik vse do 12. stoletja. Prenos znanja je bil takrat večinoma odvisen od prevodov znotraj latinščine.

Od 12. stoletja naprej so se postopoma začeli širiti prevodi nekaterih posvetnih besedil iz latinščine v ljudske jezike – z namenom, da bi verniki, latinščine ki niso

znali dovolj dobro, ta besedila lažje razumeli. Med prvimi meniškimi prevodi je bilo *Zlato pismo kartuzijanom na Božji Gori* avtorja Viljema Teoderiškega, pri čemer se je ohranila različica v lorenskem narečju iz druge polovice 12. stoletja. V istem obdobju se pojavijo tudi drugi prevodi posvetnih besedil v staro francoščino. Tako so *Homilije o Visoki pesmi* opata Bernarda iz Clairvauxa v francosko prozo prevedene proti koncu 12. stoletja. Ti prevodi so bili jezikovno prilagojeni – včasih so imeli standardizirano besedišče, zlasti na območjih severne Francije, kjer so govorili t. i. oilske jezike (predhodnike današnje francoščine). Nekateri so si prizadevali zagotoviti tudi teološko doslednost, ohraniti določeno mero dobesednosti in sprejeti skupni leksikon meniških središč.

Že v 13. stoletju se je francoščina začela uporabljati širše, zlasti v literarnih in upravnih delih. Med pomembnimi prevajalci je bil kanonik Guyart des Moulins, znan po svoji adaptaciji latinske *Vulgate* v prozno obliko (*Bible historiale*), obogateno s komentarji iz dela *Historia scholastica* Petra Comestorja (Petra Jedca), teologa iz 12. stoletja. S to različico, izdelano med letoma 1294 in 1297, je želel Sveto pismo narediti bolj razumljivo, ne da bi pri tem odstopil od doktrinskih zahtev Cerkve. Ta pristop razkriva željo, da bi širjenje nauka Svetega pisma nadgradil z razlagalnim in eksegetskim aparatom, prilagojenim bralcem.

4. Razcvet verskih in učenih prevodov v 14. stoletju

V 14. stoletju je pri prenosu in priredbi verskih besedil prišlo do občutne pospešitve. V tem obdobju se je vse več besedil prevajalo v ljudske jezike, kar so spodbujali tako vladarji kot učenjaki, ki so si prizadevali teološka dela narediti dostopna širšemu občinstvu. Ob naraščajoči potrebi po razumevanju Svetega pisma se je vse več verskih besedil prevajalo v srednjeveško francoščino – vendar še vedno pod nadzorom Cerkve. Med prevedenimi deli najdemo odlomke iz Svetega pisma, molitvenike, brevirje ter dela o morali in teologiji. Ta besedila, namenjena zlasti izobraženim laikom in klerikom, ki so odlično znali latinsko, pričajo o želji po širjenju verskih nauk med vse, ki bi želeli imeti dostop do temeljev krščanske vere, a latinščine niso razumeli. Poleg svetopisemski besedil, kot so Psalmi ali odlomki iz Stare zaveze, so se pristaši tega gibanja osredotočali še na verske kronike, svetopisemske komentarje in duhovna besedila.

Poleg tega so se začeli pojavljati specifični prevodi evangelijev in pisem, ki so jih pogosto podpirali kraljevi mecen. Ker se je pomena prevajanja za utrjevanje svoje avtoritete zavedal in želel, da bi bila krščanska besedila dostopna čim širšemu občinstvu, je francoski kralj Filip VI. Valojski prevajalske podvige aktivno spodbujal. Na bogoslužne potrebe škofij, zlasti v Parizu, kjer je bila želja po besedilih v ljudskem jeziku, prilagojenih lokalnim navadam, še posebej velika (Galderisi in Agrigoroaei 2011, 270–272), se je odzval tako, da je začel podpirati širjenje znanja. Kralj je preko svoje prve žene, Ivane Burgundske (»Ivane Hrome«), pogosto podpiral prevajalce, kot je bil Jean de Vignay, hospitalni menih reda sv. Janeza Krstnika. Jean de Vignay je naredil več prevodov, namenjenih kraljevemu dvoru. Leta

1333 je dokončal prevod *Speculum historiale* (Zrcalo zgodovine) Vincenta de Beauvaisa, obsežnega enciklopedičnega dela iz 13. stoletja, ki ga je verjetno naročila kraljica Ivana Burgundska. Isto leto je prevedel tudi delo *Legenda aurea* (Zlata legenda), ki ga je napisal Jacobus de Voragine, eno najpomembnejših hagiografskih zbirk srednjega veka – prav tako pod kraljičinim pokroviteljstvom. Poleg tega je prevedel Vegecijev vojaški priročnik *De re militari* (O vojaških zadevah) ter poto-pisne zapise Odorika iz Pordenona, zapisane okoli leta 1330 pod naslovom *Itinerarium*, ki so bili v letih 1331–1333 v francoščino prevedeni kot *Čudesna prekomorskih dežel* (*Les Merveilles de la terre d'outremer*). Jean de Vignay je svoje prevode namenjal predvsem kraljevemu dvoru, kar priča o takratnih prizadevanjih za popularizacijo znanja iz latinske in krščanske tradicije – s poudarkom na upoštevanju didaktičnih in moralnih pričakovanj tistega časa. Njegovo delo je prispevalo tudi k širšemu dostopu do besedil, ki so bila dotlej na voljo zgolj izobražencem. Tako prevajanje ni ostalo le pri prenosu besedila, ampak je postalo tudi pedagoško in duhovno orodje, ki je omogočalo hitrejše širjenje krščanskega mišljenja (Lusignan 1989, 309–310). Čeprav ti prevodi niso brez določenih slogovnih in terminoloških nerodnosti – ki odražajo takratne izzive prenosa latinskih besedil v ljudski jezik –, ponazarjajo težnjo po večji dostopnosti posvetnih in znanstvenih besedil. Obenem je to prizadevanje odgovarjalo na liturgične potrebe škofij, kjer je povpraševanje po besedilih v ljudskem jeziku, prilagojenih lokalnim praksam, naraščalo. Prevedeni rokopisi so spodbujali versko poučevanje in liturgične obrede, služili pa so tudi kot pedagoška podpora pri prenosu svetopisemskih vsebin in uvajanju širšega občinstva v vero (Galderisi in Agrigoroaei 2011, 268–278).

Okoli leta 1354, v času vladavine kralja Ivana II. Dobrega, se je benediktinski avtor Pierre Bersuire (Peter Berhorij, imenovan tudi Petrus Berchorius oziroma Petrus Berchorius) lotil prevoda dela Tita Livija v srednjeveško francoščino. Njegov prevod je obsegal prva dva zvezka in del tretjega zvezka obsežne rimske zgodovine *Ab Urbe Condita*. V predgovoru Bersuire spregovori o prevajalskih izzivih – predvsem o razliki med klasično latinščino Tita Livija in srednjeveško latinščino ter o lakoničnosti in nenavadnost nekaterih izrazov. Da bi bralcem olajšal razumevanje, je vključil glosar, v katerem je pojasnil težje in dvoumne izraze (Horguelin 1981, 31). Glosar je izboljšal dostopnost besedila in ostal pomemben referenčni pripomoček več kot dve stoletji (Monfrin 1964, 10). Prevod, dokončan okoli leta 1356 in naslovljen *Knjiga Tita Livija o rimski zgodovini* (*Le Livre de Tytus Livius de Hystoire roumaine*), odraža vse večje zanimanje za antične avtorje ob koncu srednjega veka in v renesansi.

V srednjeveško francoščino pa so bila prevedena tudi nekatera manjša dela, ki so temeljila na krščanski tradiciji. Med pomembnejšimi besedili izstopajo knjige psalmov, kot je *Lorenski psalter v prozi* (*Psautier lorrain en prose*), znan tudi kot *Meški psalter* (*Psautier de Metz*), anonimni prevod, ki je nastal okoli leta 1365. To besedilo, ki ga je zaznamoval vpliv lorenskega narečja, priča o prizadevanjih, da bi psalme prilagodili jeziku, ki bi bil razumljiv vernikom – hkrati pa ohranili izvirno liturgično strukturo.

5. Uveljavitev francoščine kot jezika znanja pod Karlom V.

Karel V., eden najvplivnejših mecenov svojega časa, je bil predan vladar. Svojih prizadevanj ni omejeval zgolj na verska besedila. V času njegove vladavine se je francoščina kot jezik znanja in političnega mišljenja uveljavila še bolj, s čimer je nastala podlaga za razcvet humanističnih prevodov v 15. stoletju (Stierle 1996, 151–152). Ker je bil prepričan, da širjenje znanja krepi kraljevsko oblast, je leta 1368 ustanovil kraljevo knjižnico v Louvru, ki je kot vladarska ustanova poosebljala povezavo med znanjem in vladanjem (Lusignan 1989, 311). V njej je zbiral latinska dela in naročene francoske prevode in tako uresničeval svojo ambicijo kraljestvu zagotoviti ustanovo, ki bi se lahko kosala z velikimi cerkvenimi in univerzitetnimi knjižnicami. Spodbujal je tudi prevajanje številnih del v ljudski jezik. Med učenjaki, ki jih je povabil na svoj dvor, je bil teolog in pravnik Raoul de Presles, ki ga je kralj Karel V. zadolžil za prevod dela svetega Avgušтина *De civitate Dei* (*O Božjem mestu*) v srednjeveško francoščino. Gre za eno temeljnih del srednjeveške krščanske misli. Ta pobuda je bila del kraljeve kulturne politike, ki je želela spodbujati širjenje znanja v francoščini. To besedilo, ki združuje teologijo in politično refleksijo, krepi kraljevsko oblast – tudi s poudarjanjem podobe razsvetljenega in izobraženega vladarja. V tem kontekstu je prevajanje utelešalo paradigmo *translatio imperii*: kralj je z naročenimi prevodi iz antike in krščanske tradicije oblikoval podobo Francije kot legitimne dedinje rimskega in krščanskega izročila (Movrin 2010, 24–26). Prevajalske dejavnosti v času Karla V. so bile tesno povezane z mecenstvom in politično strategijo, pri čemer so prevodi – kot je Preslesova različica *De civitate Dei* – služili kot orodje za utrjevanje kraljeve avtoritete in hkrati oblikovanje kulturne identitete (McGrady 2019, 95–97). Kot predhodnik nastajajočega humanizma je Raoul de Presles znan tudi po svojem delnem prevodu Biblije v srednjeveško francoščino, ki ga je začel okoli leta 1377 in ga posvetil Karlu V. Njegovo delo temelji predvsem na prilagoditvi in obogatitvi starejših francoskih bibličnih prevodov, zlasti iz 13. stoletja. S svojimi opombami in komentarji je Sveto pismo naredil dostopnejšo in razumljivejšo za bralce, ki niso obvladali latinščine. Prenos znanja se tako ne opira zgolj na prevajanje besedil, temveč tudi na njihovo interpretacijo – in prilagajanje glede na kontekst in ciljno občinstvo.

Leta 1372 je kaplan Jean Corbechon po ukazu kralja Karla V. v srednjeveško francoščino prevedel delo Bartolomeja Angleža (Bartholomaeus Anglicus) *De proprietatibus rerum* (*O lastnostih stvari*). To delo, nastalo okoli leta 1240, je opisano kot srednjeveška enciklopedija. Bartolomej Anglež je svojo knjigo sprva namenil mladim klerikom in pridigarjem. O njenem uspehu priča približno 200 ohranjenih rokopisov ter prevodi v različne evropske ljudske jezike. Delo Jeana Corbechona je del prizadevanj prevajalcev na knežjih dvorih takratnega časa – enciklopedično znanje so želeli približati novi publiki, ki so jo sestavljali vladarji, fevdalci in premožni meščani, saj je bila splošna razgledanost obravnavana kot temelj vladanja.

Kralj Karel V. je prevod filozofskih in znanstvenih del naložil tudi škofu Nicolasu Oresmu. Eden njegovih najpomembnejših dosežkov je prevod antičnih besedil, zlasti Aristotelovih del, v srednjeveško francoščino. Med njegovimi ključnimi deli

so prevod *Nikomahove etike* (okoli leta 1370), *Politike* (okoli leta 1372) in *Ekonomike* (okoli leta 1370). Oresme se ni omejil zgolj na prevajanje – svoja besedila je dopolnjeval z glosarji, komentarji in za tisti čas inovativnim znanstvenim besediščem. Med drugim je zaslužen za širšo uporabo številnih tehničnih izrazov, kot so monarhija, demokracija, oligarhija, aristokracija ter tudi števec in imenovalec. Čeprav so nekateri od teh pojmov v latinščini oziroma grščini že obstajali, jih je Oresme prilagodil srednjeveški francoščini; s tem je pripomogel k njihovemu širjenju in k uveljavitvi francoščine kot jezika znanja.

Leta 1375 se je teolog in poveljnik reda sv. Janeza Krstnika Simon de Hesdin na kraljevo zahtevo lotil komentiranega prevoda dela rimskega zgodovinarja Valerija Maksima *Facta et dicta memorabilia* (*Spomina vredna dejanja in besede*). V uvodu se prevajalec opravičuje za morebitne netočnosti v prevodu, ki jih pripisuje težavam, povezanim s prevajanjem latinščine in s specifičnim slogom izvirnega dela. Pri prevajanju je zavzel pragmatičen pristop, pri čemer se je odmaknil od sholastične metode, osredotočene na dobessedno zvestobo latinščini, in dal prednost bolj tekočemu in bralcu dostopnemu podajanju besedila. Prevod je zaradi smrti Karla V. leta 1380 in avtorja leta 1383 ostal nedokončan. Delo je okoli leta 1400 dokončal pisatelj in prevajalec Nicolas de Gonesse na zahtevo Jeana, vojvode Berryjskega. Prva tiskana izdaja tega prevoda je izšla leta 1489.

6. Raznolikost naročnikov prevodov v 15. stoletju

V 15. stoletju so evropski dvorni krogi v prestižu tekmovali z mecenstvom in intelektualno produkcijo, kar je pomembno prispevalo k širjenju prevodov. Čeprav je imel osrednjo vlogo še vedno francoski kralj, so v mecenstvu in kulturnem ugledu tekmovali različni knežji dvorci, ki so pri širjenju prevedenih besedil aktivno sodelovali (Sot idr. 1997). V tem obdobju je k širjenju antičnih besedil v srednjeveški francoščini prispeval klerik in prevajalec Laurent de Premierfait. Na zahtevo svojih mecenov – vojvode Berryjskega in Ludvika II. Burbonskega – je leta 1409 prevedel Boccacciev *De casibus virorum illustrium* (*O nezgodah slavnih mož*). Leta 1405 je prevedel še Ciceronovo delo *De senectute* (*Pogovor o starosti*), leta 1416 pa *De amicitia* (*O prijateljstvu*). Med letoma 1411 in 1414 je nato priredil Boccacciev *De kameron*, s čimer je pomembno prispeval k sprejemanju tega dela v francoščini.

Istočasno se je duhovnik, pisatelj in iluminator Jean Miélot dejavno vključeval v prenos verskih in zgodovinskih besedil na burgundskem dvoru. Osebni tajnik vojvod Filipa Dobrega, zatem pa Karla Drznega med letoma 1456 in 1457 je prevedel *Traktat o očenašu* (*Traité de l'oraison dominicale*), teološko delo, ki ga je naročil Filip Dobri. Miélot je priredil tudi številna verska in hagiografska besedila, med drugim življenjepise svetnikov in bogoslužne knjige. Med njegovimi najpomembnejšimi prevodi sta *Romuléon* (zgodovina antičnega Rima) Beneventa da Imole ter *Življenje in čudeži* svetega Jošta. Njegova dela odražajo avtorjev trud za širjenje svetih besedil med burgundsko elito, kar potrjuje njegovo pozitivno vlogo pri prenosu verskega in zgodovinskega znanja na burgundski dvor (Galderisi in

Agrigoroaei 2011, 495). Njegovo delo poleg tega zaznamuje prehod od iluminiranih rokopisov k prvim tiskanim knjigam. Robert Gaguin, zgodovinar in predstojnik reda Svete Trojice, je s politično in zgodovinsko vizijo začel objavljati traktate o latinski prozodiji in metriki, kot sta *Ars metrificandi* in *Ars metrica* (1477), ki pričata o njegovi jezikovni spretnosti. Med letoma 1481 in 1484 je prevedel *Historia Karoli Magni et Rotholandi* (delo je poznano tudi kot *Historia Turpini*). Po kraljevem naročilu je nato prevedel *Galsko vojno* Julija Cezarja v srednjeveško francoščino; ta prevod, natisnjen leta 1485, je dolga leta ostal referenčno delo.

Na koncu je v 90. letih 15. stoletja Jean de Rély, škof iz Angersa in spovednik Karla VIII., predelal *Bible historique* (najbolj razširjen prevod Svetega pisma v srednjeveški francoščini), ki jo je prvotno prevedel Guyart des Moulins v 13. stoletju. Revidirana različica je bila objavljena okoli leta 1499. Gaguin je tudi avtor *Compendium de origine et gestis Francorum*, zgodovinske kronike, ki jo je dokončal leta 1499. Njegov cilj je bil Sveto pismo približati izobraženemu francosko govorečemu občinstvu, obenem pa ohranjati pravoverno perspektivo (Galderisi in Vincensini 2017, 93–96).

7. Sklep

Prevajanje v srednjeveški Franciji je imelo ključno vlogo pri oblikovanju intelektualnega in kulturnega prostora, saj ni bilo le jezikovno posredovanje, temveč orodje za prenos, prilagajanje in uveljavljanje znanja. Pred razmahom prevodov v francoščino je prenos znanja temeljil skoraj izključno na latinščini – jeziku Cerkve in izobraženih slojev. V Franciji se je *translatio studii* razvijal strukturirano: učenjaki so ohranjali in nadgrajevali znanje grško-rimske tradicije, zlasti v krščanskem kontekstu. Njihova naloga ni bila zgolj ohranjanje besedil – ukvarjali so se tudi z njihovo interpretacijo in jih prilagajali intelektualnim ter doktrinalnim zahtevam tistega časa.

Prevajalci, ki so večinoma izhajali iz samostanskih in škofovskih krogov, so skrbeli za ohranjanje in kroženje znanja ter v latinščini ali ljudskem jeziku prirejali ključna dela, katerih vpliv je segal onkraj verskega okvira. Vseeno pa nekatera antična dela – kljub temu, da so bila poznana – niso bila prevedena, saj so bila v tistem obdobju neskladna s prevladujočimi interesi. Izbira prevedenih besedil je tako sledila kulturnim in političnim merilom, ki so *translatio studii* neposredno usmerjala. Od 12. stoletja dalje se je ta dinamika začela spreminjati. Z vzponom opatij, šol in univerz je prevajanje postalo orodje za prenovo in širjenje znanja. Prevajalci-kleriki se ne omejujejo več le na verska besedila, temveč prirejajo tudi filozofska, znanstvena in zgodovinska dela, s čimer bogatijo nabor znanja, dostopnega na Zahodu.

Že v 13. stoletju se je prevajanje postopoma začelo osvobajati izključno cerkvenega okvira in se uveljavljati kot orodje za širjenje znanja, zlasti v dvornih in univerzitetnih krogih. Ta proces se je v 14. stoletju še pospešil z množenjem francoskih

prevodov znanstvenih besedil, ki jih podpirajo mecen, kot je Karel V., s čimer prispevajo k uveljavitvi francoščine kot jezika znanja in oblasti. Vendar je ta napredek naletel tudi na odpor. Cerkev se je bala, da bi neposreden dostop do verskih besedil privedel do krivoverskih razlag. Nekateri takratni učenjaki pa so še vedno menili, da zvest prenos znanja omogoča le latinščina. Poleg tega sta kraljeva in cerkvena oblast, da bi širjenje znanja lažje nadzorovali, dostop do prevodov včasih omejevali.

Istočasno so verski prevodi doživljali pomemben razcvet. S prirejanjem Svetega pisma, teoloških komentarjev in drugih duhovnih del so prevajalci-kleriki krščansko kulturo približali širšemu občinstvu – ne več le duhovščini, temveč tudi posvetnim elitam. *Translatio studii* je tako vse bolj postajal neločljivo povezan s *translatio imperii*, saj je širjenje znanja spremljalo utrjevanje oblasti. Že v 14. stoletju so vladarji začeli spodbujati prevajanje temeljnih del – ne le za krepitev svoje avtoritete, temveč tudi za oblikovanje skupnega intelektualnega prostora za izobražene elite v svojem kraljestvu. Prenos zgodovinskih in filozofskih besedil v ljudski jezik, kot ga zasledimo v delih Pierra Bersuiesra ali Jeana de Vignayja, kaže na težnjo po vključevanju antične dediščine v nastajajoča področja znanja. Ti prevodi ne predstavljajo le prenosa znanja, temveč dejansko njegovo preoblikovanje, saj na novo določajo meje med posvetno učenostjo in izobraževanjem laikov. Prav tako ponazarjajo, kako se je *translatio studii*, ki so ga vodili cerkveni dostojanstveniki, prepletal s političnimi in kulturnimi ambicijami tistega časa ter hkrati prispeval k oblikovanju intelektualne podobe srednjeveške Evrope. Ta politika je vrhunec dosegla pod Karlom V., ko je prevajanje postalo sredstvo za širjenje in prisvajanje znanja v službi monarhične ideologije in odraz delovanja *translatio imperii*. Karel V. je tako naročal francoske prevode Aristotela, Avgušтина in Tita Livija – ni šlo več zgolj za omogočanje dostopa do besedil, temveč za vzpostavitev intelektualne kulture, ki služi obenem Cerkvi in monarhiji. Prevajanje je tako preseglo zgolj prenos znanja in postalo orodje za usmerjanje in prilagajanje znanja glede na politične in doktrinarne izzive tistega časa.

Ob koncu 14. in v začetku 15. stoletja se je *translatio studii* razvijal še naprej. Prevajanje namreč ni bilo več omejeno samo na učeno duhovščino, temveč je postalo širše gonilo širjenja in organizacije znanja. Prevajalci-kleriki, ki so dolgo delovali predvsem v cerkvenem okolju, so svojo vlogo razširili in začeli prehajati med verskimi, intelektualnimi in političnimi krogi. Njihovo delo ni bilo več omejeno zgolj na posvetna besedila, temveč so se lotevali tudi antične literature, filozofije in zgodovine. Takšen razvoj je bil odraz vse večje težnje po povezovanju dediščine preteklosti s sodobnimi izzivi in razmisleki. S spodbujanjem prevodov filozofskih, znanstvenih in zgodovinskih del je vladar prispeval k preoblikovanju znanja, francoščina pa je postopoma postajala tudi jezik mišljenja in vladanja. *Translatio studii* tako ni več označeval le prenosa znanja iz antike v zahodni svet, pač pa njegovo prilagajanje političnim in intelektualnim okoliščinam časa. Prav zato prevajanje ni bilo zgolj kulturno dejanje, temveč tudi politično – v *translatio studii* se vedno skriva komponenta *translatio imperii*, saj se s prenosom besedil prenaša tudi avtoriteta in moč (Movrin 2010, 24–26). Prenos znanja v srednjem veku je bil tako

tesno povezan z oblikovanjem nove intelektualne elite; pri tem so imeli ključno vlogo cerkveni učenjaki in njihovi mecenji (Le Goff 1957, 98–101).

Ta proces se je nadaljeval tudi v 15. stoletju. Poleg širjenja znanja so prevajalci-kleriki postopoma postali tudi kulturni posredniki. Razširili so korpus prevedenih besedil in prispevali k uveljavitvi francoščine kot jezika znanosti. Poleg verskih besedil so se v tem obdobju začela prevajati tudi antična dela, enciklopedije in zgodovinske kronike. Ta raznovrstnost je bila odraz vzpona izobraženstva, za katerega prevajanje ne predstavlja le prenosa znanja, temveč postane tudi orodje moči. S prevajanjem antičnih avtorjev so posvetni prevajalci v tem obdobju začeli tlakovati pot humanizmu in klasična znanja so postala del prenovljenega intelektualnega okvira. Izum tiska sredi 15. stoletja je posredovanje znanja še dodatno spremenil – omogočil je širšo dostopnost prevedenih besedil, pospešil dostop do znanja in okreplil intelektualne izmenjave.

V tem kontekstu *translatio studii* in *translatio imperii* ne zajemata le prenosa znanja in moči iz antike na krščanski Zahod – vključujeta se v dinamičen proces nenehnega prilagajanja, ki je zaznamovan s prevodnimi odločitvami prevajalcev-klerikov, pa tudi pričakovanji njihovih naročnikov. Tako presežata enostaven prenos znanja, saj sta aktivno prispevala k oblikovanju kulturnih in intelektualnih identitet srednjega veka. Prevajanje dediščino ne le ohranja, temveč jo obenem prilagaja intelektualnim in družbenim zahtevam svojega časa. S svojo sposobnostjo preoblikovanja znanja je zato prevajanje postalo gonilo inovacij, ki so pripeljale do vzpona humanizma ob koncu 15. in v začetku 16. stoletja, ko prevajanje ni bilo več le orodje za širjenje idej, temveč tudi sredstvo za njihovo proučevanje, reinterpretacijo in obnovo. Movrin (2010, 16–17; 28) opozarja, da se prevajalčeva zvestoba, ki jo označuje pojem *fidus interpres*, razkriva kot moralna in družbena kategorija, hkrati pa je vloga prevajalca v okviru *translatio studii et imperii* razumljena kot dejaven poseg v hierarhijo znanja in oblasti. Prenos znanja je bil zato vedno del širše kulturne in politične dinamike, v kateri se je skozi nadzor nad pomenom besedila oblikovala in legitimirala avtoriteta.

Reference

- Cassin, Barbara. 2004. *Vocabulaire européen des philosophies: Dictionnaire des intraduisibles*. Pariz: Seuil.
- Coumert, Magali. 2005. La mémoire de Troie en Occident, d'Orose à Benoît de Sainte-Maure. V: *Les villes capitales au Moyen Âge: Société des historiens médiévistes de l'Enseignement supérieur public*. Pariz: Éditions de la Sorbonne.
- Galderisi, Claudio. 2015. Prologue: Les fantômes de la translatio studii vernaculaire. V: Nella Bianchi Bensimon, Bernard Darbord, Marie-Christine Gomez-Géraud, eds. *Le choix du vulgaire: Espagne, France, Italie, XIIIe–XVIe siècle*, 21–39. Pariz: Classiques Garnier.
- Galderisi, Claudio, in Vladimir Agrigoroaei. 2011. *Translations médiévales: Cinq siècles de traductions en français au Moyen Âge (XIe–XVe siècles)*. Étude et répertoire. Turnhout: Brepols.
- Galderisi, Claudio, in Jean-Jacques Vincensini. 2017. *La traduction entre Moyen Âge et Renaissance, Médiations, auto-traductions et traductions secondes*. Turnhout: Brepols.
- Horguelin, Paul. 1981. *Problèmes de traduction littéraire*. Montréal: Université de Montréal.
- Krašovec, Jože. 2018. Semantic Field of God's Righteousness in Original and in Aramaic, Greek and Latin Translations of the Book of Isaiah. *Bogoslovni vestnik* 78, št. 2:483–495.

- — —. 2021. Izvori Hieronimovih pogledov na prevajanje in razlaganje Svetega pisma. *Bogoslovni vestnik* 8, št. 3:455–456.
- — —. 2022. Symbolism of Names and of the Word »Name« in the Bible. *Bogoslovni vestnik* 82, št. 4:852–854.
- Le Goff, Jacques.** 1957. *Les intellectuels au Moyen Âge*. Pariz: Seuil.
- Lusignan, Serge.** 1989. La topique de la translatio studii et les traductions françaises de textes savants au XIVE siècle. V: *Traduction et traducteurs au Moyen Âge, Actes du colloque international du CNRS organisé à Paris, Institut de Recherche et d'Histoire des Textes, 26–28 mai 1986*, 303–315. Aubervilliers: Institut de Recherche et d'Histoire des Textes.
- McGrady, Deborah L.** 2019. *The Writer's Gift or the Patron's Pleasure? The Literary Economy in Late Medieval France*. Toronto: University of Toronto Press.
- Monfrin, Jacques.** 1964. Les traducteurs et leur public au Moyen Âge. *Journal des Savants* 1:5–20.
- Movrin, David.** 2010. *Fidus interpres—Zvest prevajalec: slike iz dveh tisočletij zgodovine prevajanja*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Oustinoff, Michaël.** 2007. Les »Translation Studies« et le tournant traductologique. *Hermès, La Revue* 49, št. 3:21–22.
- Sot, Michel et al.** 1997. *La Cour et les lettres au Moyen Âge*. Pariz: Fayard.
- Stierle, Karlheinz.** 1996. La Renaissance et la Translatio Studii. V: Sanford Budick and Wolfgang Iser, eds. *The Translatability of Cultures: Figurations of the Space Between*, 147–159. Stanford: Stanford University Press.
- Venuti, Lawrence.** 1995. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. London: Routledge.